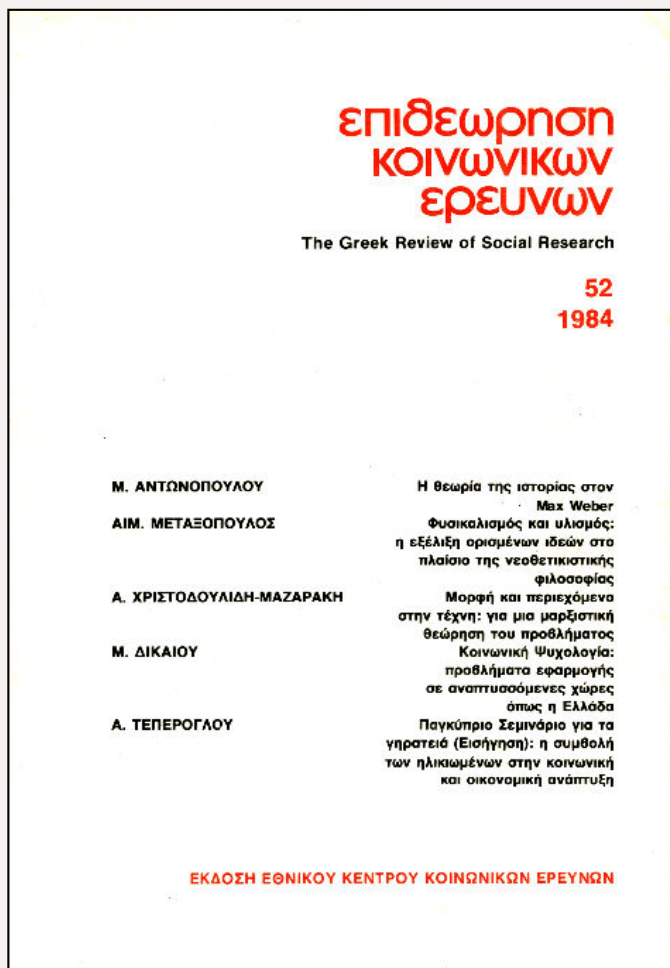

Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών

Τομ. 52, 1984

Κοινωνική ψυχολογία: προβλήματα εφαρμογής σε αναπτυσσόμενες χώρες όπως η Ελλάδα

Δικαίου Μαρία

<http://dx.doi.org/10.12681/grsr.828>

Copyright © 1984

To cite this article:

Δικαίου (1984). Κοινωνική ψυχολογία: προβλήματα εφαρμογής σε αναπτυσσόμενες χώρες όπως η Ελλάδα. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 52, 73-85.

Κοινωνική Ψυχολογία: Προβλήματα εφαρμογής σε αναπτυσσόμενες χώρες όπως η Ελλάδα

Η ανυπαρξία της Κοινωνικής Ψυχολογίας σε αναπτυσσόμενες χώρες όπως η Ελλάδα: Περιορισμοί και προβλήματα εφαρμογής, απόρροια της κοινωνικής προέλευσης της κοινωνικής ψυχολογίας, φύσης και προσέγγισης του αντικειμένου μελέτης. Εξετάζεται η εξελικτική προσέγγιση και η συνεργασία με άλλες κοινωνικές επιστήμες σαν τρόποι αντιμετώπισης. Προτείνονται θέματα και περιοχές έρευνας από την ελληνική κοινωνική πραγματικότητα.

Μαρία Δικαίου

Η ανάπτυξη και εφαρμογή της Κοινωνικής Ψυχολογίας στον τόπο μας δεν είναι ανεξάρτητη από τη σπουδή της ψυχολογίας στο σύνολό της, την επαγγελματική κατοχύρωση του ψυχολόγου και την κατάσταση της κοινωνικής έρευνας γενικότερα.

Ο λόγος που αυτό το άρθρο ασχολείται κυρίως με την Κοινωνική Ψυχολογία είναι ότι, παρόλες τις αντιξοότητες, άλλες κοινωνικές επιστήμες όπως Κοινωνιολογία και Οικονομία έχουν κάνει κατά καιρούς πιο αισθητή την παρουσία τους στη μελέτη και αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων στη χώρα μας, ενώ η Κοινωνική Ψυχολογία, αν εξαιρέσουμε τη διδασκαλία της στο Πανεπιστήμιο και τις κατά τόπους μεμονωμένες ερευνητικές προσπάθειες, παραμένει σχεδόν ανύπαρκτη.

Μια τέτοια παρατήρηση βέβαια δεν είναι πρωτόκουστη, μετά μάλιστα τις συζητήσεις που έχουν γίνει την τελευταία δεκαετία στον διεθνή χώρο για την «κρίση ταυτότητας» της Κοινωνικής Ψυχολογίας σε σχέση με τις άλλες κοινωνικές επιστήμες (Elms, 1975), ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες και σε αντίθεση με την Αμερική και την Ευρώ-

Μ. Δικαίου

πη όπου η Κοινωνική Ψυχολογία αποτελεί ένα από τους κύριους τομείς μελέτης και έρευνας στα κέντρα κοινωνικών επιστημών.

Σκοπός αυτού του άρθρου είναι να ερευνήσει τους λόγους αυτής της ανυπαρξίας εκθέτοντας συγχρόνως μερικά θεωρητικά και μεθοδολογικά προβλήματα στην εφαρμογή της Κοινωνικής Ψυχολογίας, και να προτείνει πιθανούς τρόπους αντιμετώπισης.

1. Η θέση της Κοινωνικής Ψυχολογίας σήμερα και προβλήματα εφαρμογής

Πέρα από τη στάση της πολιτείας για την ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών, τα μέχρι τώρα συμπεράσματα από μελέτες σε αναπτυσσόμενες χώρες (Omari 1980, Cohen & Garet 1975, Elms 1975) δείχνουν ότι πολλές φορές η καθυστέρηση στην ανάπτυξη και εφαρμογή της Κοινωνικής Ψυχολογίας έχει σχέση με αυτή καθαυτή τη φύση της σαν επιστήμης. Ακόμα και σήμερα υπάρχει έλλειψη μιας ενιαίας θεωρητικής προσέγγισης όσον αφορά τον καθορισμό του αντικείμενου μελέτης. Πολύ συχνά οι ορισμοί που δίνονται είναι πολύ γενικοί και δεν διασαφηνίζουν τη σχέση της με τους άλλους κλάδους γενικότερα. Σύμφωνα με τους Proshansky & Seidenberg (1965) π.χ., «είναι η επιστήμη της κοινωνικής συμπεριφοράς... και μελετάει τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα σκέπτονται, αντιλαμβάνονται και ενεργούν». Με αυτή την έννοια, η Κοινωνική Ψυχολογία παραμένει, σε ένα μεγάλο βαθμό, στο περιγραφικό επίπεδο που τείνει να καθορίζεται από τα γεγονότα που αποτελούν αντικείμενο μελέτης της παρά από ενιαίες θεωρητικές αρχές που μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για την πρόβλεψη και την εξήγηση γεγονότων σε εμπειρική βάση.

Τέτοιες είναι και οι περιπτώσεις κατά τις οποίες η Κοινωνική Ψυχολογία ορίζεται ως η μελέτη των στάσεων, αξιών, πιστεύω, συγκρούσεων, αντιλήψεων, συναισθημάτων, γλώσσας, επικοινωνίας κτλ. του ατόμου, στο κοινωνικό περιβάλλον. Από την άλλη μεριά, παρόλη τη θεωρητική έλλειψη, μελέτες που έχουν γίνει για τη φύση και την ισχύ των επικρατεστέρων ή μη στάσεων, προτιμήσεων και προσδοκιών γύρω από πολλές πλευρές οργάνωσης της οικογένειας, εκπαίδευσης, κοινωνικής ζωής και εργασίας (Omari 1980, Jahoda 1979) παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για τη λήψη μέτρων κοινωνικής πολιτικής, αν και σε διαγνωστικό επίπεδο.

Σε καλύτερη θέση από την άποψη ύπαρξης θεωρητικών αρχών, αν

και όχι περισσότερο αποτελεσματική όσον αφορά την εφαρμογή τους στη μελέτη των προβλήματων της κοινωνικής ζωής σε διαπολιτιστικό επίπεδο, βρίσκονται οι περιοχές που μελετά η πειραματική Κοινωνική Ψυχολογία και που έχουν αποτελέσει το επίκεντρο της ερευνητικής δουλειάς τα τελευταία δέκα χρόνια: συμπεριφορά μικρών κοινωνικών ομάδων και ενδο- ή δια-ομαδικές σχέσεις, κοινωνική αντίληψη, αλλαγή στάσεων, λήψη αποφάσεων και συγκρούσεις στη λήψη αποφάσεων. Στο σημείο αυτό, αν και στόχος μας δεν είναι η κριτική των θεωριών για κάθε μια από τις παραπάνω περιοχές, είναι αναγκαίο να επισημανθούν ορισμένα χαρακτηριστικά προβλήματα που γεννιούνται από τη στιγμή που κάποιος θελήσει να εφαρμόσει το υπάρχον θεωρητικό υλικό στη μελέτη θεμάτων που αφορούν την κοινωνική ζωή στον τόπο μας.

Όσον αφορά την κοινωνική προέλευση της Κοινωνικής Ψυχολογίας, είναι γνωστό (Jahoda, 1979) ότι σε ένα μεγάλο βαθμό είναι προϊόν ενός ειδικού περιβάλλοντος των βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών, κυρίως αγγλοσαξονικών. Αυτό έχει σαν συνέπεια το γεγονός ότι οι θεωρίες της εμπεριέχουν συγκεκριμένες κοσμοθεωρίες για το φυσικό ή κοινωνικό περιβάλλον, ενώ συγχρόνως προϋποθέτουν ένα σύστημα κοινωνικών αξιών και σχέσεων που δεν είναι αναγκαστικά το ίδιο σε χώρες που βρίσκονται σε ένα πρώιμο στάδιο κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης (χώρες της Λατινικής Αμερικής και του Τρίτου Κόσμου).¹ Η μελέτη π.χ. θεμάτων σχετικών με την κοινωνική αντίληψη, όπως βαθμός ανάληψης υπευθυνότητας ή ανεύρεσης των λόγων (αιτιών) για συγκεκριμένα γεγονότα στον προσωπικό ή κοινωνικό τομέα, προϋποθέτει την έννοια της άσκησης ελέγχου από το άτομο, πράγμα που δεν ισχύει σε κοινωνίες όπου οι άνθρωποι πιστεύουν ότι εξωτερικοί και ανεξέλεγκτοι παράγοντες τύχης, μοίρας, θρησκείας κ.ά., καθορίζουν τη διαμόρφωση του περιβάλλοντος. Παρόμοια παραδείγματα θα μπορούσαν να αποτελέσουν οι εννοιολογικές προϋποθέσεις που εμπεριέχονται στη μελέτη θεμάτων κοινωνικής επιρροής, συμμόρφωσης και απόκλισης.

Ανάλογες είναι και οι παρατηρήσεις των Carlsmith, Elsworth και Aronson (1976), Omani (1980) και Jahoda (1980) σχετικά με το σύστημα των κοινωνικών σχέσεων που συνεπάγονται οι θεωρίες της πειραματικής Κοινωνικής Ψυχολογίας.

Στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες κοινωνίες, η ποικιλία των κοινωνι-

1. Ειδικότερα για την Ελλάδα θα μπορούσε να πει κανείς ότι βρίσκεται σε πιο προχωρημένο στάδιο από τις χώρες αυτές.

κών κανόνων, αξιών και πιστεύω είναι μεγαλύτερη από ό,τι σε παραδοσιακές κοινωνίες. Η κοινωνική ζωή στις τελευταίες είναι οργανωμένη με βάση ένα κλειστό σύστημα κοινωνικών σχέσεων που συνεπάγεται καθορισμένα πρότυπα συμπεριφοράς (Smith, 1978). Η διαφορά στην κλίμακα δυνατοτήτων επιλογής μεταξύ της μιας και της άλλης περίπτωσης παίζει σημαντικό ρόλο για τη μελέτη θεμάτων όπως συμμετοχή σε «άτυπες» και «αντι-κοινωνικές» ομάδες, παροχή βοήθειας σε περιπτώσεις ανάγκης και γνωστική σύγκρουση στην επιλογή επαγγέλματος. Είναι φανερό ότι και στην πρώτη και στη δεύτερη περίπτωση, οι παραπάνω περιορισμοί—απόρροια της κοινωνιολογικής προέλευσης της Κοινωνικής Ψυχολογίας—δημιουργούν τον κίνδυνο να ασχοληθεί κανείς με θέματα ή να αποδώσει ευρήματα σε παράγοντες που δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα αν χωρίς ερωτηματικά κάνει απλή μεταφορά και χρήση του θεωρητικού υλικού σε χώρες όπως η δική μας. Βέβαια τα ερωτηματικά γύρω από την Κοινωνική Ψυχολογία αυξάνονται αν προσθέσει κανείς τους διαπολιτιστικούς περιορισμούς όσον αφορά την αξιοπιστία της καθολικότητας των θεωριών (Jahoda 1979, Gergen 1973, Berry 1978) και την αδυναμία τους να προβλέψουν τις διαχρονικές αλλαγές της ανθρώπινης συμπεριφοράς (Markova, 1982). Τέτοιου είδους προβλήματα οδήγησαν πολλούς ψυχολόγους (Gergen 1973, Jahoda 1980, Triandis 1978, Omari 1980) στο συμπέρασμα ότι η Κοινωνική Ψυχολογία, έτσι όπως είναι σήμερα, δεν διαθέτει «ισχυρές θεωρίες υποθετικο-επαγωγικού τύπου» (Faucheux, 1976) που να προβλέπουν και να εξηγούν τις λειτουργίες και τις συνέπειες δεδομένων μορφών κοινωνικής συμπεριφοράς ή γεγονότων. Αντίθετα, κυριαρχείται από θεωρητικούς προσανατολισμούς που ναι μεν στη γενικότητά τους μπορούν να εφαρμοστούν σε διαπολιτιστικό επίπεδο, εφ' όσον διατυπωθούν τις περισσότερες φορές ad hoc υποθέσεις (π.χ. κοινωνική επιρροή, συμμόρφωση, έκθεση σε κίνδυνο), αλλά δεν μας πηγαίνουν πέρα από την κοινή λογική (Joynson, 1974). Σε αυτό αν προσθέσουμε και το γεγονός ότι στην πράξη και σε μια κοινωνική κατάσταση μπορούν να υπάρχουν ταυτόχρονα πολλές εναλλακτικές υποθέσεις (Spizek, 1980) και το αξιόπιστο μιας θεωρίας για κείνον που την εφαρμόζει δεν μπορεί παρά να κριθεί από τα αποτελέσματα εφαρμογής, οι δυσκολίες σε σχέση με τη χρησιμότητα της Κοινωνικής Ψυχολογίας στη μελέτη και αντιμετώπιση προβλημάτων αυξάνονται, ιδιαίτερα μάλιστα σε χώρες όπως η δική μας όπου δεν υπάρχει επαρκές προηγούμενο πειραματισμού ιδεών και θεωριών.

Προσπάθειες για το ξεπέρασμα των δυσκολιών τόσο στο θεωρητι-

κό όσο και στο πρακτικό επίπεδο εφαρμογής της Κοινωνικής Ψυχολογίας, σε αναπτυσσόμενες χώρες, έχουν οδηγήσει πολλούς ερευνητές (Berry 1978, Berry & Alcock 1978, Triandis 1977) στην πεποίθηση ότι η εναλλακτική λύση βρίσκεται στην ανάπτυξη επί μέρους θεωριών που θα αναφέρονται σε συγκεκριμένες κοινωνικές καταστάσεις και θα έχουν μικρές δυνατότητες γενίκευσης σε ένα δεδομένο πολιτισμικό περιβάλλον.

Μια τέτοια απαγωγική διαδικασία όμως δεν λύνει το πρόβλημα γιατί τα προβλήματα και τα θέματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν στις αναπτυσσόμενες χώρες είναι πολύ πιο σύνθετα. Ο τεμαχισμός σε επί μέρους φαινόμενα ή καταστάσεις δεν οδηγεί σε ισχυρά συμπεράσματα για την ολική αντιμετώπιση και κάλυψη του μεγάλου φάσματος αναγκών στους τομείς π.χ. της υγείας, εκπαίδευσης και κατανομής της εργασίας.

Τέτοια θέματα δεν αποτελούν συχνά αντικείμενο μελέτης της Κοινωνικής Ψυχολογίας μα και όταν αυτό συμβαίνει, είναι τέτοιος ο τρόπος προσέγγισης και ανάλυσης που, όπως είναι, δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Όπως έχει τονιστεί από πολλούς ερευνητές (Markova 1982, Harre and Secord 1972, Harre 1979, Joynson 1974, Shotter 1975, Kuhn 1962, Evans 1977), η παραδοσιακή πειραματική προσέγγιση στην Ψυχολογία γενικά και την Κοινωνική Ψυχολογία ιδιαίτερα, βασισμένη στον εμπειρισμό και τα μοντέλα των θετικών επιστημών, απομονώνει συγκεκριμένες πλευρές της ανθρώπινης συμπεριφοράς από το κοινωνικό σύνολο, εξετάζοντας την πιθανή διαφοροποίησή τους σε αυστηρά χρονικά διαστήματα ενώ συγχρόνως διαγράφει την προσωπική εμπειρία του χρόνου (Δικαίου, 1981) και υποθέτει ότι όλες οι άλλες πλευρές μένουν σχετικά σταθερές. Κατ' αυτόν τον τρόπο, αλλαγές που πιθανόν να παρατηρούνται π.χ. στη μελέτη της γλώσσας σε μια σειρά δομημένες εργαστηριακές συνθήκες, δεν συνδέονται με τις σκέψεις, προσδοκίες του πειραματιστή-υποκειμένου, κατά τη διάρκεια της αλληλεπίδρασης, στο εργαστήριο.

Σαν αποτέλεσμα, βασικά ψυχολογικά φαινόμενα μελετώνται χωριστά το ένα από το άλλο και, το πιο σημαντικό, δεν λαμβάνεται υπόψη η πιθανότητα αλλαγής της συμπεριφοράς των ίδιων των ατόμων σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα της αλληλεπίδρασής τους με το άμεσο ή έμμεσο κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον. Παρόμοια κριτική θα μπορούσε να ασκηθεί για τον τρόπο προσέγγισης και τις μεθόδους μελέτης μιας σειράς θεμάτων όπως είναι η επικοινωνία, οι συγκρούσεις και αλλαγές στάσεων σε διαπροσωπικό ή ομαδικό επίπεδο. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, τα συμπεράσματα μελέτης αφορούν ατομι-

Μ. Δικαίου

κές ή πολύ εξειδικευμένες ομαδικές καταστάσεις σε αυστηρά ελεγχόμενες συνθήκες, αφήνοντας πολύ λίγο περιθώριο για τη συσχέτισή τους με την πολυπλοκότητα πραγματικών κοινωνικών καταστάσεων ή προβλημάτων.

Χωρίς να αμφισβητείται η αξία ή χρησιμότητα της μικρο-κοινωνικής προσέγγισης, η Κοινωνική Ψυχολογία συνεπάγεται τόσο τη μελέτη του ατόμου στο κοινωνικό σύνολο όσο και τους παράγοντες που υπογραμμίζουν την ύπαρξη, λειτουργία και επιρροή ιδρυμάτων, οργανώσεων και ομάδων στο κοινωνικό σύνολο. Εκείνο που παρατηρείται στις περισσότερες μελέτες της Κοινωνικής Ψυχολογίας είναι η κάλυψη του πρώτου μόνο σκέλους, με έμφαση στις ατομικές λειτουργίες σε δεδομένες κοινωνικές συνθήκες και πολύ λιγότερη αναφορά στις λειτουργίες που υπογραμμίζουν τη σχέση ανθρώπου-κοινωνικών δομών. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμα και στις περιπτώσεις που έγιναν προσπάθειες να μελετηθούν θέματα όπως υγεία, εκπαίδευση και εκσυγχρονισμός μέσων παραγωγής (Sinha 1972, 1973a, 1973b, Chems 1969), απόρροια αυτής της σχέσης κατά τη διάρκεια των κοινωνικο-οικονομικών αλλαγών σε αναπτυσσόμενες χώρες, έγιναν με τέτοιο τρόπο ώστε το κύριο βάρος έπεσε στα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης συμπεριφοράς που παραμένουν σχετικά σταθερά κατά τη διάρκεια αυτών των αλλαγών και όχι στις λειτουργίες και τους παράγοντες που υπογραμμίζουν την πορεία των αλλαγών. Με αυτή την έννοια θέματα ή προβλήματα που προκύπτουν από τις αντιστάσεις, θελημένες ή αθέλητες, των ανθρώπων να προσαρμοστούν στο μέγεθος και την ταχύτητα τέτοιων αλλαγών και διαφοροποιήσεων σε χώρες όπως η δική μας, καταλήγουν να αποτελούν ένα από τα περιφερειακά ενδιαφέροντα της Κοινωνικής Ψυχολογίας.

2. Τρόποι αντιμετώπισης

Η κοινωνική λειτουργία των κοινωνικών επιστημών έγκειται στο να καθοδηγεί και να εκπαιδεύει την κοινωνία μέσα από συμπεράσματα και προτάσεις, στοχεύοντας στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και της κοινωνικής ανάπτυξης γενικότερα (Macrae 1976, Kamari & Kabaen 1965).

Παίρνοντας σαν αφετηρία αυτή την άποψη θεωρούμε ότι η συμβολή των εφαρμοσμένων κοινωνικών επιστημών και δη της Κοινωνικής Ψυχολογίας, έγκειται στο να προβλέπει και να εξηγεί κοινωνικές

καταστάσεις ή φαινόμενα σε μια δεδομένη κοινωνία, παρέχοντας αξιόπιστες θεωρητικές αρχές που κατευθύνουν το σχεδιασμό και τη διαδικασία διεξαγωγής της ερευνητικής μελέτης έχοντας σαν στόχο την πρακτική εφαρμογή των ευρημάτων ή τη λήψη μέτρων κοινωνικής πολιτικής.

Αν και για πολλούς που ασχολούνται με αυτόν τον τομέα η δυνατότητα για εφαρμογή της Κοινωνικής Ψυχολογίας θεωρείται δεδομένη, οι μέχρι τώρα περιληπτικές αναφορές δείχνουν ότι τουλάχιστο για τις αναπτυσσόμενες χώρες, αυτή η δυνατότητα δεν ισχύει. Θεωρητικοί και μελετητές (Jahoda 1979, Markova 1982, Opari 1980, Sinha 1980, Chems 1969), που ασχολήθηκαν με αυτό το θέμα, καταλήγουν στα εξής: Για να γίνει η Κοινωνική Ψυχολογία εφαρμοσμένη επιστήμη, είναι αναγκαίο α) να καθορισθεί το θεωρητικό της πλαίσιο σε σχέση με, και ανάμεσα στις άλλες κοινωνικές επιστήμες και β) να επεκταθεί το αντικείμενο μελέτης της από τον ατομικό στον κοινωνικό τομέα.

Όντας σε μια εξελικτική πορεία, η Κοινωνική Ψυχολογία για να γίνει εφαρμοσμένη επιστήμη, όπως και οι άλλες κοινωνικές και βιολογικές επιστήμες, πρέπει να καθορίσει το θεωρητικό της πλαίσιο έτσι που να της επιτρέπει τη μελέτη της εξελικτικής φύσης της αλληλεπίδρασης ανθρώπου-περιβάλλοντος (Markova 1982, Farf 1978, Gergen 1973, Harre and Secord 1972, Shotter 1975, Shaffer 1974, Heider 1958). Ηδη μελέτες για την ανάπτυξη της γλώσσας, αντίληψης και επικοινωνίας (Rommetsveit 1978, Belous 1978, Rubinstein 1957, Newson 1979) δείχνουν ότι στη διάρκεια αυτής της αλληλεπίδρασης ο άνθρωπος, όντας ενεργητικός παράγοντας, έχει τη δυνατότητα όχι μόνο να δεχτεί επιρροές από, αλλά και να επιδράσει ο ίδιος στο περιβάλλον του αλλάζοντάς το και δημιουργώντας συγχρόνως τις προϋποθέσεις για την προσαρμογή του στις αλλαγές που έχει ο ίδιος επιφέρει. Σε αυτό το πλαίσιο η κοινωνική ψυχολογία δεν μπορεί παρά να περιγραφεί ως η μελέτη της αλληλεπίδρασης των ανθρώπων και των μεταβολών ή μη που προκύπτουν από αυτή την αλληλεπίδραση στις ενδο-ομαδικές ή δια-ομαδικές σχέσεις μικρών ή μεγάλων κοινωνικών ομάδων και σε άμεση συσχέτιση με το πολιτισμικό περιβάλλον.

Συνυφασμένη με το θεωρητικό πλαίσιο είναι και η αναγκαιότητα για την ανάπτυξη των κατάλληλων τεχνικών και μεθόδων που θα καταστήσουν δυνατή τη μελέτη της δυαδικής εξελικτικής σχέσης ανθρώπου-περιβάλλοντος. Προτάσεις γύρω από αυτό το θέμα καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα αντιθετικών απόψεων. Το φάσμα κινείται από προτάσεις για εννοιολογικό επανακαθορισμό της πειραματικής διαδικασίας και εμπλουτισμό με επί μέρους τεχνικές (Brenner and Bungard

1981, de Charms & Shea 1976) και φτάνει μέχρι και την εγκατάλειψη της μεθόδου των πειραμάτων αυτών καθ'αυτών και την αντικατάστασή τους με τεχνικές που δίνουν τη δυνατότητα συλλογικής αξιολόγησης των δραστηριοτήτων του ανθρώπου και των συνανθρώπων του (Brenner 1978, Brown & Sime 1981). Αν πάρουμε υπόψη μας τις πολιτιστικές διαφορές από κοινωνία σε κοινωνία και το μικρό προηγούμενο ερευνητικής εμπειρίας στη χώρα μας, ένας πλουραλισμός μεθόδων που θα επιτρέψει το συνδυασμό ανάμεσα σε παραδοσιακές και ελεύθερες μετρήσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς μέσα στο κοινωνικό σύνολο, ίσως φανεί περισσότερο χρήσιμος από την απόλυτη υιοθέτηση της μιας ή της άλλης κατεύθυνσης, για την ψυχολογική έρευνα στην Ελλάδα. Επαναλαμβανόμενα πειράματα π.χ. κάτω από τις ίδιες και διαφορετικές συνθήκες σε διαχρονικές μελέτες θα μπορούσαν να συνδυαστούν ανάλογα με τις σκοπιμότητες της κάθε μελέτης, με συνεντεύξεις, ελεύθερη παρατήρηση, χρήση video και καταγραφή της συμπεριφοράς στο οικολογικό περιβάλλον.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι η πιθανότητα αναξιοπιστίας σε επαναλαμβανόμενες και διαφορετικές μετρήσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι πολύ μεγαλύτερη από ό,τι στις αυστηρά δομημένες εργαστηριακές συνθήκες όπου δεν υπάρχει δυνατότητα διαφοροποίησης φαινομένων στο χρόνο. Τέτοια ευρήματα δεν πρέπει να παραμεριστούν από τις στατιστικές τεχνικές αναλύσεις αλλά αντίθετα να αναλυθούν εξίσου λαμβανομένης υπόψη της ικανότητας του ατόμου να τροποποιεί τη συμπεριφορά του και να προσαρμόζεται στις απαιτήσεις των συνεχών αλλαγών του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος (Cairns & Green, 1979).

Η κοινωνική ψυχολογία δεν μπορεί να νοηθεί σαν επιστήμη ανεξάρτητη από τις άλλες κοινωνικές επιστήμες. Κατά συνέπεια, η ανάπτυξη και εφαρμογή της στη χώρας μας πρέπει να είναι παράλληλη με την Κοινωνιολογία, Κοινωνική Ανθρωπολογία και Γεωγραφία, τις Πολιτικές και Οικονομικές Επιστήμες. Η αναγκαιότητα συνύπαρξης δεν απορρέει μόνο από τους λόγους διεπιστημονικής προσέγγισης των θεμάτων μελέτης αλλά και από το ότι πολλές φορές είναι απαραίτητο να προϋπάρχει ένα γενικό υπόβαθρο πληροφοριών —αποτέλεσμα μελέτης των παραπάνω επιστημών, που θα καταστήσουν δυνατή την κοινωνικο-ψυχολογική προσέγγιση: Η μελέτη των στάσεων ή της κοινωνικής συμπεριφοράς εγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, π.χ., προϋποθέτει τη γνώση της εθνογραφίας αυτών των ομάδων.

Εδώ βέβαια δεν εννοούμε τον συμπληρωματικό ρόλο της Κοινωνικής Ψυχολογίας της οποίας η συνεισφορά βρίσκεται στο ρόλο του

«κοινωνικού θεραπευτή» όπως αναφέρει ο Doob (1965). Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, ο ρόλος του κοινωνικού ψυχολόγου είναι να υποδεικνύει στους κοινωνικούς επιστήμονες μια διαφορετική οπτική γωνία, μεθόδους και τρόπους ανάλυσης δεδομένων που πιθανόν να «παραβλέπουν» ή να «αγνοούν». Αντίθετα, εννοείται η ουσιαστική λειτουργία της Κοινωνικής Ψυχολογίας που με τα ερωτήματα που θέτει, τρόπους ανάλυσης και ερμηνείας, συνεισφέρει, σε συνεργασία με τις άλλες επιστήμες, στη μελέτη και αντιμετώπιση θεμάτων της σύγχρονης κοινωνικής ζωής. Τέτοια θέματα μπορούν να αναφέρονται τόσο στη διερεύνηση της κοινωνικής ανάπτυξης στους τομείς της υγείας, εκπαίδευσης και καταμερισμού εργασίας στη χώρα μας, όσο και στην ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών.

Θα παραθέσουμε μερικά από τα θέματα-προβλήματα που αφορούν στον ελληνικό χώρο και που η μελέτη τους θα μπορούσε να βοηθήσει στη διερεύνηση και γνώση της ελληνικής κοινωνικής πραγματικότητας.

1. Αλληλεπίδραση και μεταβολές που προκαλούνται στις αλληλοεπιδρώσεις πλευρές σχετικά με:
  - α) το κοινωνικό παιχνίδι, τη χρήση της γλώσσας στην ανάπτυξη επικοινωνίας, συνεργατικότητας και κοινωνικής συνείδησης σε παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας με δυνατότητα επέκτασης στην εφηβεία.
  - β) την επικοινωνία θεραπευτή-θεραπευόμενου και θεραπευόμενων με άλλους θεραπευόμενους.
2. Δυναμική ομάδων: Η δράση των μικρών κοινωνικών ομάδων, τόσο στο εσωτερικό τους όσο και στις σχέσεις τους με άλλες ομάδες, έχει ερευνηθεί εκτεταμένα στην κοινωνική ψυχολογία. Παίροντας υπόψη τους περιορισμούς που έχουν συζητηθεί ως τώρα, η έρευνα στην Ελλάδα θα μπορούσε να ωφεληθεί από τα ευρήματα σε άλλες χώρες για τη μελέτη του προβλήματος των μεταναστών στο εσωτερικό και εξωτερικό, των μειονοτήτων και των επαναπατρισθέντων προσφύγων, που παρουσιάστηκε τελευταία στην Ελλάδα. Θα μπορούσαν επίσης να ερευνηθούν η κοινωνική ταυτότητα και μηχανισμοί ενσωμάτωσης των προσφύγων σε σχέση με προκαταλήψεις και στερεότυπα των άλλων κοινωνικών ομάδων και βαθμό απόρριψης. Καθοριστικός παράγοντας για τη μελέτη των παραπάνω είναι ο καταρχήν προσδιορισμός των πολιτιστικών χαρακτηριστικών του ελληνικού χώρου που καθορίζουν τη

Μ. Δικαίου

δομή και την οργάνωση τέτοιων ομάδων.

Παρόμοια μελέτη θα μπορούσε να αποτελέσει και το πρόβλημα του αναχρονισμού και της αδυναμίας παρακολούθησης μέσω τεχνολογίας από, και σε ομάδες παραγωγής.

Σε ό,τι αφορά προβλήματα μικρών κοινωνικών ομάδων, π.χ. την οικογένεια, θα μπορούσε να ερευνηθεί η επικοινωνία γονέων-παιδιών με μια παραπέρα διάσταση, την ανάπτυξη της πρώτης μορφής της κοινωνικής συνείδησης.

Στην ίδια περίπτωση γραμμή θα μπορούσαν να είναι και μελέτες για ορφανοτροφεία και αναμορφωτήρια αν προστεθούν παράγοντες όπως: κοινωνικο-ψυχολογικές στρατηγικές για αντιμετώπιση των υποκατάστατων, κοινωνική «ταμπελοποίηση» (labeling) των παιδιών σε τέτοια ιδρύματα, συνθήκες διαβίωσης και κοινωνική ενσωμάτωση.

Τα προβλήματα της γεροντικής ηλικίας με ερωτήματα γύρω από την προσαρμογή σ' αυτή την ηλικία, συνθήκες διαβίωσης (διαβίωση σε ιδρύματα ή ενσωμάτωση στην καθημερινή ζωή) και την ιατροφαρμακευτική περιθαλψη, θα πρέπει επίσης να αποτελέσουν αντικείμενο μελέτης στον ελληνικό χώρο.

3. Γενικότερα προβλήματα που δημιουργούνται από μεταβολές κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών:
  - α) ανεργία: κοινωνικο-ψυχολογικές επιπτώσεις της ανεργίας σε άτομα διαφόρων ηλικιών, σχέση με αντικοινωνική συμπεριφορά και βαθμός συμμετοχής στα κοινά.
  - β) καταμερισμός εργασίας και κοινωνική κινητικότητα.
  - γ) αξίες, «πιστεύω», στόχοι και προγραμματισμός για μελλοντική απασχόληση και
  - δ) διάθεση ελεύθερου χρόνου και ψυχαγωγία.
4. Μελέτη των αντιδράσεων και της συμπεριφοράς ατόμων και ομάδων κατά τη διάρκεια πανικού, όπως σε σεισμούς, και διερεύνηση των παραγόντων που θα βοηθούσαν στην προετοιμασία του πληθυσμού σε τέτοιες καταστάσεις. Πολιτιστικά χαρακτηριστικά του ενηλίκου σε σχέση με την τήρηση κανόνων, πληροφόρηση από κρατικούς φορείς ή άλλους ειδικούς και βαθμός κατανόησης ή αλλαγής στάσεων του πληθυσμού σε ό,τι αφορά την πληροφόρηση.

Τέλος, συζητώντας προβλήματα και εφαρμογές της Κοινωνικής Ψυχολογίας δεν μπορεί κανείς να παραλείψει το τελικό στάδιο της

αξιοποίησης των ερευνητικών αποτελεσμάτων. Εκείνο που παρατηρείται στην Ελλάδα, εκτός του ότι δεν υπάρχει η κατάλληλη υλικοτεχνική υποδομή και χρηματοδότηση για κοινωνική έρευνα και επομένως δεν γίνεται τέτοια έρευνα, είναι ότι ακόμα και στις περιπτώσεις που γίνονται προσπάθειες, για λόγους που δεν είναι δυνατόν να αναπτυχθούν σε αυτό το κείμενο, τα ευρήματα πολύ συχνά παραμένουν στα χρονοντούλαπά μας. Οι ερευνητές αρκούνται στην κοινωνική τους φήμη ή ακόμα και στην ακαδημαϊκή τους αμοιβή ενώ η πολιτεία αρκείται στο να αναφέρει ότι «γίνεται έρευνα».

Αν είναι η κοινωνική έρευνα να έχει κάποια αξία ή λειτουργικότητα στον τόπο μας, θα πρέπει η ερευνητική διαδικασία να συνεχιστεί μέχρι και την πρακτική εφαρμογή των ευρημάτων. Στην τελευταία αυτή φάση υπάρχει και η επανατροφοδότηση για τη σωστή ή λαθεμένη διαδικασία της ερευνητικής προσπάθειας με άμεσες επιπτώσεις στα ερωτήματα που διατυπώνονται από την παρατήρηση γεγονότων στην πράξη και την πρακτική που συνεπάγονται τα ερωτήματα. Με αυτή την έννοια έρευνα και εφαρμογή δεν είναι παρά μια συνεχής διαδικασία στην οποία οι κοινωνικοί επιστήμονες θα πρέπει να συνδυάζουν το ρόλο του ερευνητή με το ρόλο εκείνου που εφαρμόζει τα αποτελέσματα στην πράξη, σε μια σταδιακά εξελισσόμενη πορεία. Αυτό όμως πιθανόν και να χρειάζεται μια τελείως διαφορετική προσέγγιση της ερευνητικής δουλειάς και της παιδείας μας γενικότερα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Belous, V.P. (1978), «On the Importance of Conditionality in the Formation of Ways of Logical Thinking in Pre-school Children», *Voprosy psikhologii*, 4, 36-45.
- Berry, J.W. (1978), «Social Psychology: Comparative, Societal and Universal», *Canadian Psychological Review*, 19, 93-104.
- Berry, J.W. & Alcock, J.E. (1978), *On the Need for a Canadian Social Psychology*. Paper presented at the annual meeting of the Canadian Psychological Association, Ottawa.
- Brenner, M., et al. (1978), *The Social Contexts of Method*, London: Groom Helm.
- Brenner, M., and Bungard, W. (1981), «What to Do with Social Reactivity in Psychological Experimentation?» in Brenner, M. (ed.), *Social Method and Social Life*, London και New York: Academic Press.
- Brown, J., and Sime, J. (1981), «A Methodology for Accounts» in Brenner, M. (ed.), *Social Method and Social Life*, London και New York: Academic Press.
- Cairns, R.B., and Green, J.A. (1979), «Appendix A. How to Assess Personality and Social Patterns: Observation of Ratings?» in Cairns, R.B. (ed.), *The Analysis of Social Interactions: Methods, Issues, and Illustrations*, Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Carlsmith, J.M., Ellsworth, P.C. & Aronson, E. (1976), *Methods of Research in Social Psychology*, Reading, Mass: Addison-Wesley.

Μ. Δικαίου

- Cherns, A.B. (1969), *Social Psychology and Development*, Bulletin of British Psychological Society, 22, 93-97.
- Cohen, D.K. and Garet, M.S. (1975), «Reforming Educational Policy with Applied Research», *Harvard Educational Review*, 45, 1, 17-43.
- De Charms, R., and Shea, D.J. (1976), «Beyond Attribution Theory: The Human Conception of Motivation and Causality», in Strickland et al., *Social Psychology in Transition*, New York and London: Plenum Press.
- Μ. Δικαίου (1981), *Future Orientation as a Function of Attitudes, Beliefs and Values*. Doctoral Dissertation, Stirling University, Scotland.
- Doob, L.W. (1965), «Psychology», Lystad, R.A., *The African World: A Survey of Social Research*, London, Pall Mall Press, 273-415.
- Elms, A.C. (1975), «The Crisis of Confidence in Social Psychology», *American Psychologist*, 30, 967-976.
- Evans, J. St B.T. (1977), «On the Absurdity of Being an Anti-psychologist: A Reply to Bannister», *Bulletin of the British Psychological Society*, 30, 341-42.
- Farr, R.M. (1978), «On the Social Significance of Artifacts in Experimenting», *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 17, 299-306.
- Faucheux, C. (1976), «Cross-cultural Research in Social Psychology», *European Journal of Social Psychology*, 6, 269-322.
- Gergen, K. (1973), «Social Psychology as History», *Journal of Personality and Social Psychology*, 26, 309-320.
- Harre, R., and Secord, P.F. (1972), *The Explanation of Social Behaviour*, Oxford: Basil Blackwell.
- Harre, R. (1979), *Social Being*, Oxford: Basil Blackwell.
- Heider, F. (1958), *The Psychology of Interpersonal Relations*, New York και London: Wiley.
- Jahoda, G.A. (1979), «Cross-cultural Perspective on Experimental Social Psychology», *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 5, No. 5.
- Jahoda, G. A. (1980), *Has Social Psychology a Distinctive Contribution to Make? A paper presented at the conference on «Psychology in Developing Countries»*, University of Lancaster, Lancaster, U.K., September 26-29.
- Joynson, R.B. (1974), *Psychology and Common Sense*, London and Boston: Routledge and Kegan Paul.
- Kammari, M.D. & Kabaev, G.H. (1965), «Problems of Historical Materialism and Concrete Sociological Research» in Unesco, *The Social Sciences in the USSR*, The Hague, Mouton & Co.
- Kuhn, I.S. (1982), *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago: University of Chicago Press.
- MacRae, D. (1976), *The Social Function of Social Science*, London, Yale University Press.
- Markowa, I. (1982), *Paradigms, Thought, and Language*, John Wiley & Sons.
- Newson, J. (1979), «The Growth of Shared Understandings between Infant and Caregiver», in Bollowa, M. (ed.), *Before Speech: The Beginning of Interpersonal Communication*, Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Omari, I.M. (1980), *Some Orientational Issues in the Application of Social Psychology in Developing Countries*. Unpublished paper presented at the conference on: Social Psychology and Developing Countries. University of Lancaster, England, Sept. 26-29.
- Proshansky, H., B. Seidenberg (1965), *Basic Studies in Social Psychology*, New York, Holt.
- Rommetveit, R. (1971), *Social Contexts of Messages*, London and New York: Academic Press.
- Rommetveit, R. (1978), «On Piagetian Cognitive Operations, Semantic Competence, and Message Structure in Adult-child Communication», in Markova, I. (ed.), *The Social Context of Language*, Chichester and New York: Wiley.

- Rubinstein, S.L. (1957), *Bitiye i Soznanie* (Being and Consciousness), Moscow: Izdatelstvo Akademii Nauk, USSR.
- Schaffer, H.R. (1974), «Early Social Behaviour and the Study of Reciprocity», *Bulletin of the British Psychological Society*, 27, 209-216.
- Sinha, D. (1972), *Applied Psychology in a Developing Country*. Proceedings of the 17th International Congress of Applied Psychology, vol. 2, 1399-1406, Brussels.
- Sinha, D. (1973a), «Psychology and the Problems of Developing Countries: A General Overview», *International Review of Applied Psychology*, 22 (1), 5-27.
- Sinha, D. (1973b), «Priorities and Programmes of Research in the Field of Psychology», *Journal of Psychological Researches*, 17 (1), 22-27 (b).
- Sinha, D. (1980), *Applied Social Psychology and Problems of National Development*. Paper presented at the conference on «Social Psychology and Developing Countries», University of Lancaster, Lancaster, England, Sept. 26-29.
- Smith, R.J. (1978), «The Future of an Illusion: American Social Psychology», *Personality and Social Psychology Bulletin*, 4, 173-176.
- Snizek, W.E. (1980), «The Critical Observations on Applied Behavioural Science: The Place of Theory in Applied Research: Comments from Triandis, Tansky, and Seashore», *The Journal of Applied Behavioural Science*, vol. 16, 2, 228-236.
- Shotter, J. (1975), *Images of Man in Psychological Research*, London: Methuen.
- Triandis, H.C. (1977), *Interpersonal Behaviour*, Brooks Cole publishing company, Inc.
- Triandis, H.C. (1978), «Some Universals of Social Behaviour», *Personality and Social Psychology Bulletin*, 4, 1-16.